

JEL Classification: J 16; J 17; I 18

Патицька Христина, к.е.н.
 ДУ «Інститут регіональних досліджень
 імені М. І. Долішнього НАН України»
<https://orcid.org/0000-0003-2871-7540>
 pelechata@meta.ua
 Patytska Khrystyna, Ph. D. in Economics
 SO «Institute of Regional Research
 named after M. I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine»
<https://orcid.org/0000-0003-2871-7540>
 pelechata@meta.ua

ЕКОНОМІКА ТУРБОТИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Основною метою статті є дослідження тенденцій здійснення доглядової праці під впливом викликів, зумовлених пандемією Covid-19, та визначення ролі територіальних громад у просуванні засадничих орієнтирів «економіки турботи» (теорія Н. Фольбре). Систематизація наукових праць Н. Фольбре та розробленого нею підходу до вирішення проблеми неврахування ролі доглядової праці у суспільному відтворенні свідчить про необхідність інтеграції окремих видів доглядової роботи у систему соціальних послуг на різних рівнях управління, що матиме позитивний вплив на зниження гендерної нерівності та сприятиме покращенню умов життєдіяльності незахищених верств населення. Актуальність вирішення даної наукової проблеми полягає в тому, що, по-перше, в умовах пандемії Covid-19 відбулося зростання соціальної нерівності та посилення навантаження на тих членів суспільства, які надають послуги з догляду (на безоплатній і платній основі), по-друге, в умовах децентралізації ресурсів і повноважень та розвитку територіальних громад, утворених внаслідок адміністративно-територіальної реформи в Україні, питання надання якісних послуг та забезпечення комфортних умов життєдіяльності населення є одним з основних завдань, які стоять перед органами місцевого самоврядування. Дослідження теми у роботі здійснюється у такій логічній послідовності: 1) аналіз тенденцій здійснення доглядової праці у контексті гендерної рівності, оскільки історично переважними надавачами безоплатних послуг з догляду є жінки; 2) врахування поведінкового чинника у реакції членів територіальних громад на виклики, зумовлені пандемією у сфері догляду та взаємодопомоги; 3) визначення ролі територіальних громад у просуванні засадничих орієнтирів «економіки турботи» на локальному рівні в умовах прийняття Закону України «Про соціальні послуги» та відходу від централізованої системи надання соціальних послуг до формування і розвитку ринку соціальних послуг. Дослідження емпірично підтверджує та теоретично доводить, що територіальні громади повинні бути ключовими суб'єктами розвитку «економіки турботи» та впроваджувати її принципи на власній території.

Ключові слова: економіка турботи, доглядова праця, територіальна громада, пандемія, соціальна нерівність.

THE CARE ECONOMY IN PANDEMIC: UPDATING THE TASKS FOR TERRITORIAL COMMUNITIES

The main goal of the paper is to examine the trends in care work under the impact of challenges caused by the Covid-19 pandemic and determine the role of territorial communities in the promotion of the care economy benchmarks (Nancy Folbre theory). The systematization of Folbre's studies and her approach to solving the problem of disregard of the role of care work in social reproduction emphasizes the need to integrate some types of care work into the system of social services at various management levels. It will have a positive impact on gender inequality reduction and improve the living conditions of vulnerable groups of the population. Finding the solution to this scientific problem is very relevant since, in the first place, social inequality and the burden on society members providing care services (for charge and for free) increased in the Covid-19 pandemic, and in the second place, the issue of providing quality services and securing comfortable living conditions for the population are among the major tasks for local governments in conditions of resources and authorities decentralization and development of territorial communities established in the course of administrative-territorial reform in Ukraine. The subject is examined in the research in the following logical sequence: 1) analysis of the care work trends in

the context of gender equality since historically, free of charge care works are mostly done by women; 2) consideration of behavioral factor in the reaction of the members of territorial communities to the challenges in care industry caused by the pandemic; 3) definition of the role of territorial communities in the promotion of care economy benchmarks on a local level in conditions of adopting the Law of Ukraine "On Social Services" and replacing the centralized system of social services provision by the development of social services. The research empirically verifies and theoretically proves that territorial communities should be the key care economy development entities and introduce its principles at their territories.

Keywords: *care economy, care work, territorial community, pandemic, social inequality.*

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Пандемія Covid-19, в умовах поширення якої розвивається економіка впродовж останніх років, вкотре акцентувала на невирішених питаннях: екологічних, соціального відчуження маргіналізованих членів суспільства, значної диференціації доходів населення та незахищеності бідних, гендерної нерівності тощо. Загострення цих проблем вимагає зміни пріоритетів соціально-економічного розвитку та орієнтування на принципи «економіки турботи» й інклюзивного розвитку, що важливо, зокрема, для територіальних громад як невеликих спільнот зі сформованими сталими зв'язками. Впровадження у життя громад основ «економіки турботи» сприятиме нарощенню економічного потенціалу громад та забезпечить залучення незадіяних членів до її розвитку, а також дасть змогу наблизити соціальні блага до їх безпосередніх одержувачів та знизити диференціацію у користуванні ними.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблематику врахування неоплачуваної праці у контексті зміни підходу до розуміння зайнятості розвиває у своїх дослідженнях Н. Фолбре. Порівнюючи ринковий обмін, якому характерна можливість чіткого кількісного виміру здійснених трансакцій, та «економіки турботи» (поняття введено у науковий обіг Н. Фолбре), особливістю якої є неможливість визначення обсягів надаваних послуг, авторка ставить питання щодо співвіднесення власних інтересів особи та її морального обов'язку як поведінкового чинника, а також наголошує на впливі соціального капіталу на темпи суспільного відтворення. Акцент у її дослідженнях зроблено на проблематиці економічного «вимірювання» доглядової праці та впливу цього чинника на: 1) гендерну нерівність, оскільки історично переважними надавачами безоплатних послуг з догляду є жінки; 2) підтримку тих членів суспільства, які потребують догляду (діти, пенсіонери, особи з інвалідністю та ін.). В цьому контексті авторка виділяє певні види діяльності з догляду, які слід інтегрувати у систему соціальних послуг на різних рівнях управління, що матиме позитивний вплив як на зниження гендерної нерівності, так і на покращення умов життєдіяльності тих груп населення, яким додаткова увага з боку суспільства необхідна.

В умовах децентралізації ресурсів і повноважень та розвитку територіальних громад, утворених внаслідок адміністративно-територіальної реформи, питання надання якісних послуг та забезпечення комфортних умов життєдіяльності населення є одним з основних. А, зважаючи на перерозподіл повноважень у цій сфері на користь органів місцевого самоврядування, питання впровадження принципів «економіки турботи» у їх діяльності на часі (зокрема, враховуючи вплив пандемії).

Цілі статті. Цілями статті є дослідження тенденцій здійснення доглядової праці під впливом викликів, зумовлених пандемією Covid-19, та визначення ролі територіальних громад у просуванні засадничих орієнтирів «економіки турботи».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В умовах пандемії відбулося суттєве зростання соціальної нерівності та погіршення фінансового становища суб'єктів економіки. Перш за все, Covid-19 негативно вплинув на незахищених, маргіналізованих та виключених членів суспільства. До таких відноситься передовсім ромська етнічна меншина, вплив

пандемії на яку спричинений не тільки наслідками ковідкризи, а поведінковими закономірностями та системою цінностей представників цієї національності (Возняк, Патицька, 2021). Утім, серед постраждалих від коронакризи – жінки (внаслідок зростання гендерної нерівності), пенсіонери (через їх віднесення до групи осіб із високим ризиком зараження), представники робітничих професій (багато з них працюють у сфері тіньової зайнятості, відтак внаслідок втрати роботи такі особи не змогли отримати фінансову допомогу від держави), молодь (випускники ВЗО, для яких суттєво ускладнилися умови пошуку роботи) та інші.

З іншої сторони пандемія сформувала умови (перехід на дистанційне навчання дітей, карантинні обмеження, наслідки перенесення захворювання на Covid-19 для здоров'я, соціальне дистанціювання), в яких підвищується цінність доглядової праці та актуалізується питання впровадження принципів «економіки турботи» у розвиток суспільних інститутів.

Доглядова праця порівняно з іншими видами зайнятості характеризується деякими особливостями. По-перше, вона включає доглядову оплачувану та доглядову безоплатну працю, яку «виключено» зі сфери економічних відносин через альтруїзм в її основі й орієнтування на цінності та задоволення потреб, а не на попит і пропозицію. По-друге, відмінністю доглядової роботи є її індивідуальний характер, адже надання послуг по догляду частіше формується на основі особистих зв'язків, ніж інші види роботи.

Зважаючи на особливості доглядової праці, переважними надавачами таких послуг є жінки. За даними Міжнародної організації праці та ООН Жінки, обсяг виконуваної жінками неоплачуваної доглядової роботи втричі більший, ніж той, який виконують чоловіки, а вартість такої роботи коливається в межах 11 трлн дол. США (Шалатек, 2020). Досвід боротьби з епідеміями вірусів Ебола і Зіка свідчить, що саме на жінок припадає основний тягар доглядової оплачуваної (2/3 світової робочої сили у соціальній та сфері охорони здоров'я – жінки) та безоплатної праці в умовах поширення захворювань; а період надмірного навантаження триває не до закінчення епідемії, а охоплює і час адаптації до нових умов (Davies S. et al., 2020; Cedros, 2020).

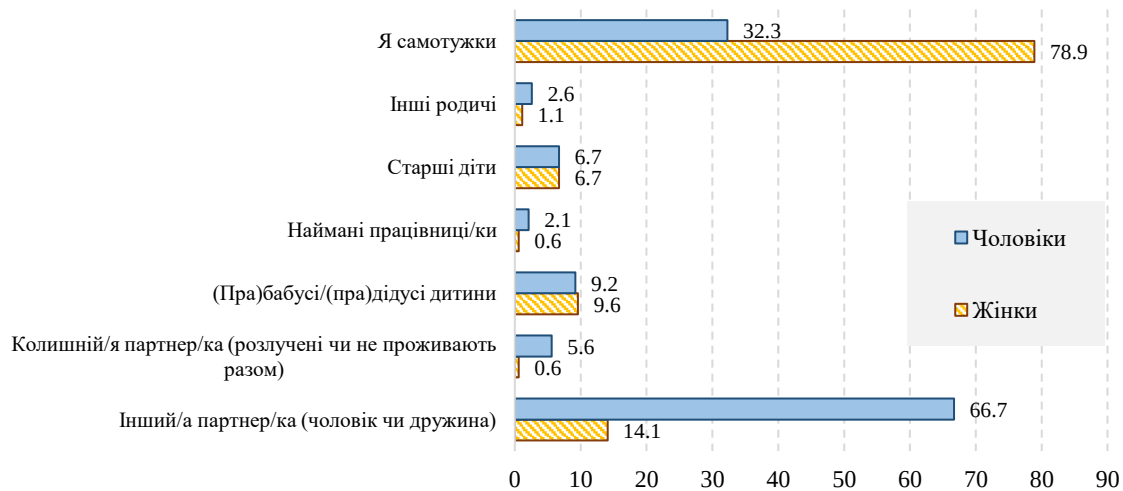
Коронакриза також характеризувалася посиленням ролі жінок у подоланні пандемії. Кожна друга жінка в Україні вказує на суттєве зростання часу, який вона витрачає на виконання сімейних обов'язків. А 78,9% жінок (на противагу 32,3% чоловіків), які на період карантину у березні-квітні 2020 р. працювали поза домом, зазначали, що самотужки доглядали за дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку (рис. 1). Це результувалося:

- 1) суттєвим зростанням ризику зараження серед жінок через контактування із хворими;
- 2) збільшенням психологічного та фізичного навантаження на особу, що веде до поведінкової втоми, депресії та тривоги;
- 3) зростанням фінансової нерівності – збільшення часу на виконання неоплачуваної роботи, вартості якої не визначено, веде до зменшення часу, психологічної та фізичної змоги виконувати роботу, за яку жінка отримує заробітну плату.

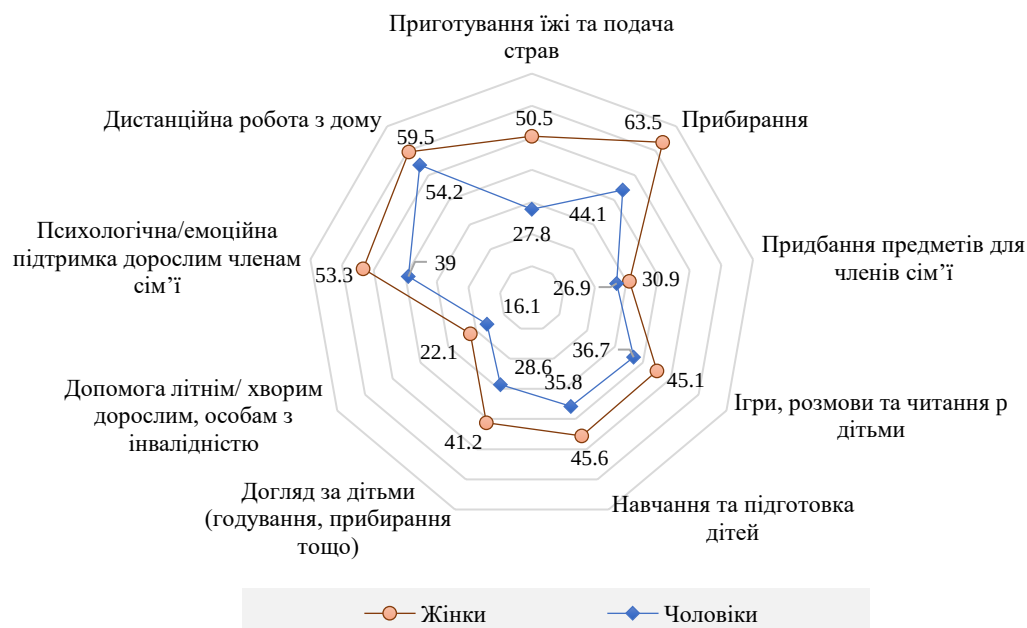
Це лише один аспект впливу пандемії та її наслідків на умови доглядової праці та розвиток «економіки турботи». З іншої сторони, на початкових етапах пандемії серед громадськості спостерігалось зростання кількості випадків волонтерства, виявлення взаємної турботи та посилення довіри (Drury J. et al., 2019). Це пов'язано зі спільною соціальною ідентичністю членів громад, яка проявляється у двох поведінкових закономірностях:

- участі – інтерес групи, з якою себе ідентифікує особа, розглядається як спільний, що спонукає членів групи допомагати один одному. Тому в громадах вищий рівень очікуваної підтримки всередині групи;

- довірі – пропозиція допомоги від члена громади сприймається як така, що не має прихованих мотивів, тому приймається швидше.

Якщо Ви на даний час працюєте поза домом і маєте дітей дошкільного та/або молодшого шкільного віку, хто переважно доглядає за ними під час карантину?

Унаслідок COVID-19, чи збільшилася кількість годин, присвячених таким заняттям?

Рис. 1. Порівняльний аналіз розподілу гендерних ролей та сімейних обов'язків в Україні в умовах пандемії

Джерело: на основі (ООН Жінки в Україні, 2020).

У територіальних громадах в умовах пандемії поширеною була неформальна взаємодія та спостерігалися випадки взаємодопомоги між членами громади, наприклад: підвезення інших членів громади на роботу, надання допомоги сусідам в умовах самоізоляції тощо). Примітним є також створення великої кількості організованих груп

взаємодопомоги й підтримки незахищених членів у громадах, наприклад, проєкт «Жіночі групи взаємодопомоги на передовій боротьби з Covid-19» (Нововолинська ТГ), проєкт «Хвороба не знає національності – гідна самоізоляція ромського тимчасового поселення у м. Самбір» (Самбірська ТГ), Координаційний офіс безпеки в місті Татарбунари Одеської області (Татарбунарска ТГ) (Возняк, Патицька, 2021), спільна ініціатива Міжнародного фонду «Відродження» та Представництва ЄС в Україні на подолання наслідків пандемії в Україні «Людяність та взаємодопомога», яка об'єднала 191 проєкт з територіальних громад на усій території України, тощо).

Таким чином, в умовах пандемії помітна суттєва активізація членів громад в напрямі виявлення турботи та альтруїзму щодо інших представників соціальних груп, з якими вони себе самоідентифікують. Зазначене доводить, що в умовах нестабільності саме соціальний капітал є ключовим чинником забезпечення стійкості територіальних громад. Впровадження теоретичних засад поведінкової економіки у діяльність органів місцевого самоврядування дасть змогу врахувати особливості поведінки членів територіальних громад при прийнятті управлінських рішень та розширити способи впливу на жителів громади для отримання очікуваного ефекту (впливати не тільки завдяки впровадженню примусових заходів, а через врахування переваг спільної ідентифікації).

Вище описана проблема – впровадження принципів «економіки турботи» в частині забезпечення надання послуг з догляду особам, які цього потребують, – особливо актуальна для територіальних громад в Україні.

У 2019 р. з прийняттям Закону України «Про соціальні послуги» розпочато відхід від централізованої системи надання соціальних послуг до формування і розвитку ринку соціальних послуг. У цьому контексті на органи самоврядування територіальних громад покладаються основні обов'язки по забезпеченню надання соціальних послуг особам, які їх потребують (рис. 2). А місцевий бюджет, поруч із державним бюджетом, та безпосереднім отримувачем послуг є джерелом фінансування соціальних послуг.

Водночас, хоча із прийняттям нової редакції Закону «Про соціальні послуги» українська держава пішла вперед у контексті врахування цінності доглядової праці (законом передбачено надання компенсаційних виплат особам, які доглядають за родичами, що перебувають у складних життєвих обставинах, за умови облікування їх як безробітних), проте цей законодавчий акт враховує цінність та особливості доглядової праці лише частково й не спрямований на подолання фінансової дискримінації осіб, які її надають.

Висновки, обговорення та рекомендації. Акцентування уваги на ролі органів місцевого самоврядування територіальних громад у впровадженні орієнтирів «економіки турботи» вимагає комплексного підходу до цієї проблеми саме у контексті управління територією, зокрема, шляхом врахування таких аспектів:

- 1) економічного внеску у розвиток громади сімей та соціальних груп;
- 2) можливостей розширення моделі підприємництва, заснованої на максимізації прибутку, в напрямі організації надання послуг з догляду в умовах ринку на засадах соціального підприємництва і з урахуванням поведінкових закономірностей індивідів (зокрема, альтруїзму та моральних цінностей).

Це дає можливість територіальним громадам бути одним із ключових суб'єктів розвитку «економіки турботи» та впроваджувати її принципи на власній території.

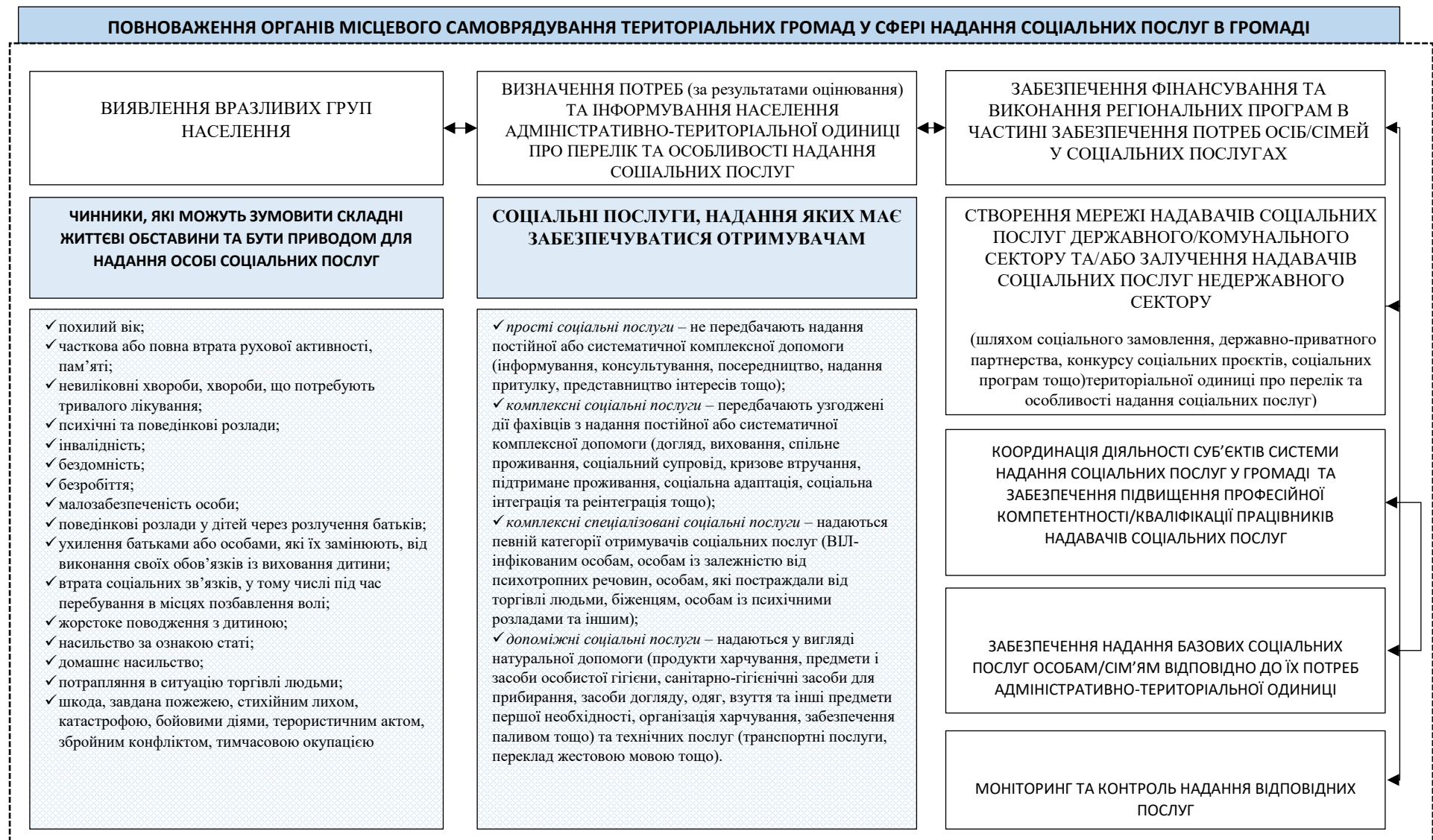

Рис. 2. Роль територіальної громади у сфері надання соціальних послуг
Джерело: на основі Закону України «Про соціальні послуги» № 2671-VIII від 17.01.2019 р.

Авторські внески

Концептуалізація: Патицька Христина
 Зберігання даних: Патицька Христина
 Формальний аналіз: Патицька Христина
 Придбання фінансування: Патицька Христина
 Розслідування: Патицька Христина
 Методика: Патицька Христина
 Адміністрація проекту: Патицька Христина
 Ресурси: Патицька Христина
 Нагляд: Патицька Христина
 Підтвердження: Патицька Христина
 Візуалізація: Патицька Христина
 Написання: Патицька Христина

* "Дослідження виконано в межах проекту «Фінансові детермінанти забезпечення економічного зростання регіонів і територіальних громад на засадах поведінкової економіки» (№2020.02/0215), що виконується за підтримки НФДУ (Конкурс «Підтримка досліджень провідних та молодих учених»)"

Список бібліографічного опису:

- 1.Возняк Г. В., & Патицька Х. О. (2021). Поведінкові аспекти прийняття фінансових рішень в умовах пандемії: локальний рівень. *Світ фінансів*. 3 (68). С. 8-22.
- 2.Cedos (2020). Коронавірус і соціальний захист: між реформою і кризою. URL: https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-i-sotsialnyi-zakhyst-mizh-reformoiu-i-kryzoiu/#dii_derzavi_u_sferi_social_nogo_zahistu_pid_cas_karantinu.
- 3.ООН Жінки в Україні (2020). Оперативна гендерна оцінка становища та потреб жінок у контексті ситуації з Covid-19 в Україні. URL: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/report_rga_covid-19_ukr_0.pdf.
- 4.Про соціальні послуги. Закон України № 2671-VIII від 17.01.2019 р. Відомості ВРУ, 2019, 18, с. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
- 5.Шалатек Л. Невидимий коронавірус робить видимою системну гендерну нерівність та несправедливість. *Heinrich Boll Stiftung*. URL: <https://ua.boell.org/uk/2020/06/11/covid-19-uniquely-affects-women-here-are-many-ways-it-does#IVB>.
- 6.Davies S., Harman S., True J., & Wenham C. (2020). Why gender matters in the impact and recovery from Covid-19. *The Interpreter*. URL: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/why-gender-matters-impact-and-recovery-covid-19>.
- 7.Drury J., Carter H., Cocking C., Ntontis E., Tekin Guven S., & Amlôt R. (2019). Facilitating Collective Psychosocial Resilience in the Public in Emergencies: Twelve Recommendations Based on the Social Identity Approach. *Front. Public Health*, 7:141. doi: 10.3389/fpubh.2019.00141.

References:

- 1.Voznyak, H. V., & Patyts'ka, KH. O. (2021). Povedinkovi aspekty pryynyattya finansovykh rishen' v umovakh pandemi: lokal'nyy riven' [Behavioral aspects of making financial decisions in a pandemic: the local level]. *Svit finansiv - The world of finance*. 3 (68). S. 8-22. [in Ukrainian].
- 2.Cedos (2020). Koronavirus i sotsial'nyy zakhyst: mizh reformoyu i kryzoyu [Coronavirus and social protection: between reform and crisis]. Retrieved from https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-i-sotsialnyi-zakhyst-mizh-reformoiu-i-kryzoiu/#dii_derzavi_u_sferi_social_nogo_zahistu_pid_cas_karantinu. [in Ukrainian].
- 3.OON Zhinky v Ukraini (2020). Operatyvna henderna otsinka stanovyshcha ta potreb zhinok u konteksti sytuatsiyi z Covid-19 v Ukraini [Operational gender assessment of the situation and needs of women in the context of the situation with Covid-19 in Ukraine]. Retrieved from https://www.auc.org.ua/sites/default/files/report_rga_covid-19_ukr_0.pdf. [in Ukrainian].
- 4.Pro sotsial'ni posluhy [About social services]. Law of Ukraine № 2671-VIII of January 17, 2019. Vidomosti VRU, 2019, 18, s. 73. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>. [in Ukrainian].
- 5.Shalatek, L. Nevydymy koronavirus robyt' vydymoyu systemnu hendernu nerivnist' ta nespravedlyvist' [Invisible coronavirus makes visible systemic gender inequality and injustice]. *Heinrich Boll Stiftung*. Retrieved from <https://ua.boell.org/uk/2020/06/11/covid-19-uniquely-affects-women-here-are-many-ways-it-does#IVB>. [in Ukrainian].
- 6.Davies S., Harman S., True J., & Wenham C. (2020). Why gender matters in the impact and recovery from Covid-19. *The Interpreter*. Retrieved from <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/why-gender-matters-impact-and-recovery-covid-19>.
- 7.Drury J., Carter H., Cocking C., Ntontis E., Tekin Guven S., & Amlôt R. (2019). Facilitating Collective Psychosocial Resilience in the Public in Emergencies: Twelve Recommendations Based on the Social Identity Approach. *Front. Public Health*, 7:141. doi: 10.3389/fpubh.2019.00141.

Дата подання публікації 15.03.2022р.